



Specifičnosti bimodalno bilingvalne komunikacije

Mia M. Šešum*, Marina N. Šestić**

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Uvod: Bimodalni bilingvizam predstavlja poseban jezički fenomen koji se odnosi na vladanje i znakovnim i govornim jezikom. Za razliku od unimodalnog bilingvizma, bimodalni bilingvali imaju mogućnost istovremene upotrebe dva jezika. Pored gluvih osoba, populaciju bimodalnih bilingvala pretežno čine čujuća deca gluvih roditelja, kao i korisnici kohlearnog implanta. *Cilj:* Cilj rada je da se na osnovu analize savremene literature omogući sagledavanje specifičnosti bimodalnog bilingvizma, kao i da se pruži uvid u jezički razvoj bimodalnih bilingvala i pogodnosti ovog načina komunikacije. *Metode:* Za pretragu literature korišćene su relevantne elektronske baze podataka dostupne na internetu. *Rezultati:* Bimodalni bilingvizam predstavlja jedan od ključnih aspekata identiteta pojedinca. Simultano, rano usvajanje dva jezika koji pripadaju različitim modalitetima ima pozitivan uticaj na svaki od pojedinačnih jezika. Praktični značaj bimodalnog bilingvizma je veliki i za gluve i za osobe koje čuju jer im omogućava zajednički jezički kod i efikasnost međusobne komunikacije. *Zaključak:* Proučavanje bimodalnog bilingvizma doprinosi afirmaciji i razumevanju gluvih osoba, kao i čujućih osoba koje potiču iz porodica gluvih. Pozitivan uticaj bimodalnosti na jezički razvoj gluvih ukazuje na potrebu za podsticanjem istraživanja u ovoj oblasti.

Ključne reči: bimodalni bilingvizam, gluvi, kohlearni implant, komunikacija, deca

Uvod

Postojanje jezika je od suštinskog značaja za ljudski opstanak i razvoj (Bumpass, 2021). Bilingvizam je sveprisutna pojava širom sveta, čemu svedoči i činjenica da je od ukupnog broja ljudi na svetu više bilingvala nego monolingvala (Aiswarya Beena & Arun, 2021). Bilingvizam se, prema najobuhvatnijoj definiciji, shvata kao ispoljeni kapacitet za vladanje dvama

Korespondencija: Mia Šešum, gia982@gmail.com

* <https://orcid.org/0000-0001-5192-878X>

** <https://orcid.org/0000-0003-2355-9029>

Rad je deo projekta Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija, pod evidencionim brojem 451-03-65/2024-03/200096.

jezicima. Ipak, naučnici ovaj termin različito tumače, tako da se kod nekih bilingvalnom osobom smatra isključivo ona koja je oba jezika usvojila spontano u ranom djetinjstvu, dok drugi ističu da se bilingvalom može smatrati svako ko dovoljno dobro vlada dvama jezicima (Lillo-Martin et al., 2016). Bilingvali mogu oba jezika koristiti relativno ravnopravno ili mogu koristiti jedan jezik, na primer, sa ukućanima, a drugi u komunikaciji sa ljudima koji ne pripadaju užem porodičnom krugu (Lillo-Martin et al., 2022).

Većina istraživanja koja se odnose na bilingvizam podrazumevaju upotrebu dva govorna jezika (Emmorey et al., 2005). Bimodalni bilingvizam se definiše kao korišćenje dva jezika koja se ostvaruju u različitim modalitetima. To su govorni jezik, koji se realizuje proizvodnjom zvuka, i znakovni, koji se zasniva na pokretima ruku (Mitchiner, 2015). Najobuhvatnija definicija bimodalnih bilingvala mogla bi uključiti sve ljude koji su fluentni u ova dva modaliteta jezika (Lillo-Martin et al., 2022). Bimodalni bilingvali mogu biti gluve ili čujuće osobe koje poznaju i znakovni i govorni jezik (Frederiksen & Kroll, 2022).

Odvojeni perceptivni i motorički sistemi omogućavaju bimodalnim bilingvalima da produkuju i percipiraju dva jezika istovremeno (Emmorey et al., 2008). Za unimodalne bilingvale postoji samo jedan izlazni kanal za oba jezika, a to je vokalni trakt. Nasuprot tome, bimodalni bilingvali imaju na raspolaganju dva izlazna kanala: govorni trakt i pokrete ruku. Upravo zahvaljujući rukama, koje su u funkciji dodatnih artikulatora, dva izlazna kanala mogu se istovremeno koristiti za prenošenje poruke (Lillo-Martin et al., 2016). Takođe, kod unimodalnog bilingvizma oba jezika percipiraju se putem istog, auditivnog senzornog sistema, dok je kod bimodalnog bilingvizma angažovana i vizuelna percepcija jezika (Emmorey et al., 2005).

Metoda

Za pretragu literature korišćene su relevantne elektronske baze podataka dostupne na internetu. Ključne reči koje su korišćene za pretragu bile su: bimodalni bilingvizam, gluvi, komunikacija, CODA, kohlearni implant, „code-switching”, „code-blending”, unimodalna komunikacija, bilingvizam, deca, kao i njihove kombinacije. Pretraga je rezultovala velikim brojem naučnih članaka, od kojih je 41 korišćen u okviru ovog rada. Fokus pretrage bio je na radovima koji su objavljeni u periodu od prethodnih pet godina (18 članaka), zatim 10 godina (11 članaka), a preostali radovi su bili stariji od 10 godina.

Rezultati sa diskusijom

Znakovni jezik

Istraživanja o usvajanju znakovnog jezika pružaju osnovu za razumevanje bimodalnog bilingvizma (Swanwick, 2016). Znakovni jezik ne predstavlja savremeno lingvističko pitanje, jer se naučnici već vekovima trude da objasne pojedinosti ovog konstrukta i njegovog uticaja na govorne jezike (Šešum i Šestić, 2023). U širem smislu znakovnim jezikom može se smatrati bilo koja vrsta neverbalne, telesne komunikacije. U užem smislu znakovnim jezikom smatra se konvencionalni sistem manuelnih znakova koji služi za sporazumevanje među ljudima. Dok se prirodni znakovni sistem spontano razvija i usvaja, konvencionalni znakovni jezik se ciljano uči, na istovetan način kao i bilo koji drugi jezik (Dimić & Isaković, 2018). Iako je zastupljeno mišljenje da su konvencionalni znakovni jezici univerzalni, to nije tačno jer svi imaju svoje specifičnosti koje onemogućavaju međusobno sporazumevanje njihovih korisnika (Димић и Шешум, 2011). Ipak, činjenica je da su prepreke u komunikaciji gluvi ljudi koji su iz različitih država mnogo manje nego kod čujućih govornika različitih govornih jezika (Radić Šestić i sar., 2021-a).

Znakovni jezici ne predstavljaju jednostavno prevođenje govornih jezika na manualni sistem (Šešum i Šestić, 2023). Naprotiv, oni su od njih sasvim nezavisni (Димић и Шешум, 2011). Znakovne jezike karakterišu iste lingvističke, socijalne i kognitivne funkcije kao i govorne jezike (Emmorey, 2002). Rezultati istraživanja pokazali su da znakovni jezici dele sa govornim jezicima obeležja koja se odnose na fonologiju, morfologiju, sintaksu, semantiku i pragmatiku (Radić Šestić i sar., 2020). Kod znakovnih jezika semantičke, gramatičke i pragmatičke informacije temelje se na položaju, pokretu i smeru ruku u odnosu na telo (Radić Šestić i sar., 2021-a). Budući da se za lingvističku ekspresiju koriste ruke, telo i facijalna ekspresija, moguća je vizuelna upotreba ikoničkih oblika, u kojima postoje različiti stepeni vizuelnih sličnosti između oblika jezičkog izraza i njegovog značenja (Manhardt et al., 2021). Zanimljiva je činjenica da znakovne jezike, kao i govorne, pored regionalnih specifičnosti karakteriše i sleng (Šešum i Šestić, 2023). S obzirom na to da je korišćenje spontane neverbalne komunikacije uobičajeno za sve ljude, bimodalnim bilingvalima smatraju se samo ljudi koji su pored govornog, usvojili i neki od konvencionalnih znakovnih jezika.

Kroz istoriju je često bio zastupljen stav da je sporazumevanje putem neverbalnih znakova inferioran oblik komunikacije, koji je karakterističan za primitivne društvene zajednice. Bogatstvo i preciznost govornog jezika isticali su se kao značajna obeležja razvijenih društava. Nasuprot tome, upotreba neverbalnih znakova smatrala se načinom komunikacije nedostojnim civilizovanog društva, koji je potrebno iskoreniti (Dimić & Isaković, 2018). Praksa savremenog bilingvalnog obrazovanja gluve dece putem znakovnog i

govornog jezika nastala je nakon što je znakovni jezik prestao da se zabranjuje u školama za gluve, što se u velikom delu sveta dogodilo tek u poslednjim decenijama 20. veka. Ovaj pristup razvio se kao odgovor na zabrinutost zbog postignuća gluve dece koja su se u školama obrazovala isključivo putem oralne metode. Zabrana korišćenja znakovnog jezika, koja je bila na snazi u većini zemalja gotovo jedan vek, bila je posledica verovanja da znakovni jezik šteti razvoju govornog jezika gluvih (Radić Šestić i sar., 2020). Povratku znakovnih jezika u škole za gluve doprinelo je i priznavanje njihovog statusa kao primarnih jezika gluvih osoba. Danas se znakovni jezik smatra maternjim jezikom gluvih i predstavlja jak kohezivni faktor unutar njihove zajednice, te doprinosi očuvanju njihovog ličnog identiteta (Šešum i sar., 2023). Značajno je naglasiti da je potrebno što ranije izlagati gluve znakovnom jeziku, da bi ga pravilno usvojili kao maternji jezik (Šešum i Šestić, 2023). Bilingvalni pristup obrazovanju daje gluvoj deci mogućnost da uče i znakovni i govorni jezik, zahvaljujući čemu im se obezbeđuje pristup nastavnom gradivu na način koji njima više odgovara u okruženju koje vrednuje gluvoću, znakovni jezik i kulturu Gluvih (Swanwick, 2016).

Jezički razvoj bimodalnih bilingvala

Bimodalni bilingvizam predstavlja jedan od ključnih aspekata identiteta pojedinca. Bimodalni bilingvali mogu imati različit stepen fluentnosti njihova dva jezika, što zavisi od toga da li su odrastali u sredini koja primarno priča govornim ili znakovnim jezikom, kao i da li su oba jezika usvajali simultano ili su jedan od njih naučili kasnije tokom života (Lammert et al., 2023). Kod unimodalnih bilingvala drugi jezik obično se usvaja tokom detinjstva, jer je najčešća situacija da se roditelji presele u državu koja pripada drugom jezičkom području. Ipak, sociolingvistički, genetski i faktori okruženja koji vode ka usvajanju znakovnog jezika su dosta drugačiji. Iako je većina ljudi koja komunicira znakovnim jezikom gluva, ljudi koji čuju ga takođe mogu usvojiti kroz komunikaciju sa gluvim roditeljima ili tokom života zahvaljujući kursevima ili boravku u zajednici Gluvih. Čujuća deca koja su od rođenja izložena znakovnom jeziku u porodicama uglavnom su istovremeno izložena i govornom jeziku društvene zajednice. Usvajanje znakovnog jezika u detinjstvu, ali ne od rođenja, prilično je retko jer nisu uobičajene situacije u kojima je čujuće dete čujućih roditelja prirodno izloženo znakovnom jeziku u dovoljnoj meri da bi ga uspešno savladalo (Emmorey & McCullough, 2009).

Bimodalni bilingvizam je bio tema studija mnogih istraživača koji su ispitivali kako funkcioniše istovremeno usvajanje dva jezika koji su različitih modaliteta, jednog oralno-auditivnog i drugog vizuelno-prostornog (Neves & Quadros, 2015). Emorej i saradnici (Emmorey et al., 2008) zaključili su da deca koja su na ranom uzrastu izložena i govornom i znakovnom jeziku najčešće postaju bimodalni bilingvali. Kao i odrasli bimodalni bilingvali, deca

proizvode različite jezičke strukture koje odražavaju jedan ili drugi jezik, a u tim strukturama zapaža se uticaj oba jezika. Deca se od odraslih razlikuju u tome što još uvek razvijaju koordinaciju, ali u svemu ostalom su u stanju da u potpunosti koriste prednosti bimodalne dvojezičnosti. Posebno, oni mogu da kombinuju aspekte oba jezika da bi formirali jedan izraz (Quadros, 2015). Bilingvalna deca rano razvijaju osetljivost na jezik koji koriste njihovi sagovornici, što se odražava na njihovu indiferentnost prema jeziku koji koriste, budući da se u komunikaciji prilagođavaju sagovornicima. Ovo je uočljivo čak i na ranom uzrastu, jer je utvrđeno da bimodalno bilingvalna deca nesumnjivo više koriste znakovni jezik kada komuniciraju sa gluvima, a govorni kada komuniciraju sa osobama koje čuju (Lillo-Martin et al., 2014). Kada bimodalni bilingvali razgovaraju jedni sa drugima, oni gotovo nikada ne prelaze sa jednog na drugi modalitet komunikacije, već simultano koriste oba (Emmorey et al., 2008).

Uobičajen problem bimodalnih bilingvala odnosi se na činjenicu da znakovni jezik koji su usvojili u porodici nije dominantan u njihovoj društvenoj zajednici (Lillo-Martin et al., 2022). Na izvestan način i gluva deca iz porodica gluvih i čujuća deca gluvih roditelja (Children of Deaf Adults – CODA) mogu se uporediti sa imigrantima kojima maternji jezik nije i jezik sredine u koju su se naselili, jer kao i oni uglavnom jedan jezik koriste u okviru porodice, a drugi za komunikaciju sa širom društvenom zajednicom. Čujuća deca gluvih roditelja im više nalikuju jer odlično poznaju i znakovni i govorni jezik, a koji će jezik koristiti biraju u odnosu na situaciju i sagovornika (Frederiksen & Kroll, 2022).

Karakteristike bimodalnog bilingvizma

Mada su bimodalni bilingvali umnogome slični unimodalnim bilingvalima, između njih su utvrđene i određene razlike. Najznačajnija je, svakako, da se bimodalni bilingvizam razlikuje od unimodalnog u pogledu vremenske dimenzije, tj. sekvencioniranja jezika tokom menjanja kodova. Pri komunikaciji unimodalnih bilingvala isključivanje jednog jezika i uključivanje drugog događa se istovremeno, jer to predstavlja prelazak na drugi jezički kod. Međutim, kod bimodalnih bilingvala ovi procesi mogu biti razdvojeni, ili se ne moraju ni dogoditi (Frederiksen & Kroll, 2022), jer bimodalni bilingvali ne moraju da prestanu da govore da bi počeli da komuniciraju znakovnim jezikom, i obrnuto, što je kod unimodalnih bilingvala nemoguće (Emmorey et al., 2005; Lillo-Martin et al., 2022). Istovremena upotreba znakovnog i govornog jezika može se smatrati kontaktnim jezičkim fenomenom koji je deo svakodnevnice ovih govornika čak i u zajednicama u kojima su svi članovi fluentni korisnici znakovnog jezika (Swanwick, 2016).

Za simultanu upotrebu oba jezika uobičajen je termin „code-blending”, dok se za njihovu alternativnu upotrebu koristi termin „code-switching”

(Emmorey & McCullough, 2009). „Code-switching” se može događati na različitim mestima tokom govora, na granicama klauza i rečenica ili unutar njih (Bishop & Hicks, 2005). Bimodali ga koriste tendenciozno ili spontano, kako bi povećali uspešnost komunikacije (Napier et al., 2019). „Code-blending” služi istoj funkciji kao i „code-switching”, ali je karakterističan samo za bimodalne bilingvale (Lillo-Martin et al., 2022). „Code-blending” karakterišu različiti nivoi preklapanja komponenti znakovnog i govornog jezika. Može se manifestovati kroz iskaze koji su uglavnom govorni, sa povremenom simultanom produkcijom znakovnog jezika koja po značenju odgovara govoru. Ovaj tip komunikacije naziva se govorno-dominantnim. „Code-blending” takođe može biti i znakovno-dominantan, gde se povremene govorne deonice pridružuju znakovnom toku komunikacije. Van den Bogerd i Beker (van den Bogaerde & Baker, 2008) koriste i dve dodatne kategorije: potpuni „code-blending”, gde se ceo iskaz istovremeno produkuje na oba modaliteta, i mešani „code-blending”, u kojem se delovi iskaza produkuju u oba modaliteta i oba su neophodna da bi se razumelo značenje poslate poruke (Lillo-Martin et al., 2016). I govorni i znakovni jezik doprinose strukturi „code-blendinga”, iako individualni jezički izraz obično odražava više gramatičkih karakteristika jednog nego drugog jezika. Ovakvo mešanje kodova tipično je za grupne komunikacije u kojima učestvuju i gluvi i čujuć sagovornici.

Razlike između unimodalnih i bimodalnih bilingvala oslikavaju se na organizaciju mozga u pogledu kontrole, obrade i reprezentacije dva jezika. Efikasnost „code-blendinga” pokazuje da se produkcija govora može odvijati na dvema leksičkim reprezentacijama bez gubitaka, dok kognitivne strukture moraju simultano da integrišu leksičke informacije iz dva jezika. Takođe, specifičnosti međujezičke aktivacije kod bimodalnih bilingvala ukazuju na neophodnost povezanosti jezika na leksičkom ili semantičkom nivou. Mozak bimodalnih bilingvala razlikuje se od mozga unimodalnih bilingvalnih osoba u pogledu stepena i obima neuronskog preklapanja između dva jezika, pri čemu je to preklapanje manje kod bimodalnih bilingvala (Emmorey et al., 2016). Istraživanja u kojima je korišćena funkcionalna blisko-infracrvena spektroskopija omogućila su uvid u obim i varijabilnost moždanog tkiva koje podržava jezičku obradu i doprinosi razjašnjenju pitanja kako modalitet jezika utiče na njegovu reprezentaciju. Nalazi istraživanja (Kovelman et al., 2009) ukazuju na to da se složena sposobnost bimodalno bilingvalnih govornika da koriste dva jezika bez napora i bez konfuzije oslanja na korišćenje jezički specifičnih posteriornih temporalnih regija u mozgu (Vernikeovu zonu).

Iako bimodalni bilingvizam omogućava jedinstvenu priliku za korišćenje dva jezika istovremeno, on sa unimodalnim bilingvizmom deli njegovu osnovu karakteristiku, a to je da su oba jezika uvek donekle aktivna, čak i kada se komunicira samo jednim od njih (Frederiksen & Kroll, 2022). Dva jezika su u interakciji i nijedan od njih nikada nije „isključen” (Lillo-Martin et al., 2022).

Izbor jezika koji će koristiti u konkretnoj situaciji predstavlja osnovno pitanje za bilingvale, s obzirom na to da su oba jezika tipično paralelno aktivna i da se direktno ili indirektno prepliću. Iako ta aktivnost može imati posledice na procesuiranje jezika, činjenica je da bilingvali retko prave greške u pogledu izbora jezika. Proces koji reguliše odabir jezika tokom unimodalne i bimodalne produkcije naziva se jezička kontrola (Declerck et al., 2021). Jezička kontrola se različito realizuje kod unimodalnih i bimodalnih bilingvala. Konkretnije, bimodalni bilingvali više se oslanjaju na proces kontrole između dva modaliteta, a kod njih je i veći uticaj na manje dominantan jezik (Declerck et al., 2021). Svakako, nisu svi bilingvali isti i ne pružaju svi konteksti podjednaku podršku za razvoj sposobnosti jezičke kontrole (Frederiksen & Kroll, 2022).

Bimodalni bilingvali u konkretnim situacijama biraju jezik strateški, u odnosu na to kako procene da će biti bolje shvaćeni (Napier et al., 2019). Za razliku od unimodalnih bilingvala, oni imaju mogućnost da se izraze na tri načina: govorom, znakovnim jezikom ili bimodalno (Lillo-Martin et al., 2014). Značajno je istaći da odlično vladanje i govornim i znakovnim jezikom bimodalnih bilingvala ne znači i da je njihov jezički izraz u svakom trenutku jezičke produkcije fluentan i gramatičan na oba jezika (Frederiksen & Kroll, 2022).

Bimodalno bilingvalno korišćenje jezika karakteriše: 1) česta simultana upotreba dva jezika, 2) jasna preferencija za simultano korišćenje jezika umesto sukcesivnog, 3) veća zastupljenost glagola nego imenica, 4) snažna tendencija za proizvođenje semantički istovetnog sadržaja na oba jezika i 5) asimetričnost između korišćenih jezika (Emmorey et al., 2008). Bimodalni bilingvali, za razliku od monolingvala, ispoljavaju semantički specifične manuelne forme, kao što su ikonički gestovi ili prikazani znakovi koje pridružuju govornoj produkciji. Oni pružaju specifičnije informacije u govoru koje su u vezi sa fizičkim karakteristikama objekata, kao što su njihov oblik i orijentacija, nego ljudi koji ne znaju znakovni jezik, što predstavlja uticaj ovog jezika na govorni (Manhardt et al., 2021). Zanimljiv je nalaz istraživanja Toda (Todd, 1971) u kojem se razmatrala mogućnost uticaja znakovnog jezika na razvoj govornog jezika kod CODA dece koja su mlađa od tri godine, jer je utvrđeno da njihov govorni jezik na ranom uzrastu oslikava strukturu govora koja je karakteristična za znakovni jezik.

Međumodalni uticaji se mogu zapaziti kod bimodalnih bilingvala ne samo u smeru od znakova ka govoru već i od govora ka znakovima, što je izraženo posebno na sintaksičkom nivou. To pokazuje da udaljenost jezika ne predstavlja prepreku za međulingvističke uticaje kod bilingvala, jer se oni mogu uočiti čak i kod jezika koji se ispoljavaju u različitim modalitetima. Međutim, međulingvistički uticaji jesu snažniji unutar istog nego između različitih jezičkih modaliteta, što je verovatno posledica manjka povezanih oblika između znakova i govora, ali su evidentno i dalje značajni (Manhardt et al., 2021).

Glui bimodalni bilingvali

Glue osobe koje komuniciraju i putem znakovnog i putem govornog jezika smatraju se bimodalnim bilingvalima (Шевыш, 2012). Bimodalna bilingvalnost je za glue veoma značajna. Da bi bili sasvim funkcionalni u društvu, glui treba da savladaju znakovni jezik zbog komunikacije sa drugim gluvima, kao i govorni jezik zbog komunikacije sa ljudima koji čuju, što su često i njihovi najbliži srodnici s obzirom na to da se više od 90% glue dece rađa u čujućim porodicama (Mitchell & Karchmer, 2004).

Rano usvajanje prvog jezika ima pozitivne efekte na usvajanje drugog jezika, bez obzira na njihov modalitet (Goodwin & Lillo-Martin, 2019). Usvajanje govornog jezika kod glue dece značajno je olakšano ukoliko su ona već efikasni korisnici znakovnog jezika. Iskustvo pokazuje da gluva deca gluvih roditelja brže i lakše usvajaju drugi, govorni jezik, nego gluva deca čujućih roditelja (Aiswarya Beena & Arun, 2021). Nalazi studija pokazuju da integrisani jezički potencijal bilingvalne glue dece prevazilazi njihove sposobnosti u svakom pojedinačnom jeziku (Swanwick, 2016), a ona gluva deca koja su fluentna u znakovnom jeziku su, načelno govoreći, fluentnija i u govornom i pisanom jeziku (Lillo-Martin et al., 2022).

Uloga roditelja u rehabilitaciji glue dece opravdano se smatra ključnom (Radić-Šestić i sar., 2018). Čujuća deca čujućih roditelja usvajaju govorni jezik u porodici i okruženju jer su mu svakodnevno izložena. Isto važi i za gluvu decu gluvih roditelja: ona takođe usvajaju jezik kojim su okružena, a to je znakovni jezik, i to na isti način i u istom obimu u kojem i čujuća deca usvajaju govorni jezik. Međutim, gluva deca čujućih roditelja uglavnom nemaju nikakav pristup znakovnom jeziku u kući, a često ni van nje (Bumpass, 2021), jer su znakovni jezici uvek manjinski jezici, čak i u državama iz kojih potiču (Lillo-Martin et al., 2022).

Glui ne usvajaju govorni jezik na isti način na koji čujuće osobe usvajaju strani jezik. Na primer, čujuća deca mogu da budu izložena dvama jezicima u domu, ili jednom jeziku u domu, a drugom van njega. Nasuprot tome, govorni jezik okruženja nije dostupan gluvom detetu, zbog čega njegovo usvajanje zahteva posebnu intervenciju, uključujući trening artikulacije, percepcije govora, čitanja govora s usana... (Blamey, 2003). Gluva i nagluva deca mogu solidno da savladaju govor zahvaljujući tehnološkim pomagalicama, rehabilitaciji i asociranju putem znakovnog jezika (Scott & Dostal, 2019).

Mehanizmi primenjivanja bimodalnog bilingvizma u velikoj meri pomažu izbegavanju kašnjenja u jezičkom razvoju, zatim podstiču efikasnije korišćenje govornog jezika i doprinose boljim jezičkim i kognitivnim ishodima nego kada je rehabilitacija gluvih zasnovana samo na intervencijama u pogledu govornog jezika (Clark et al., 2020). Korišćenje znakovnog jezika pokazalo se kao najefikasniji metod za usvajanje govornog jezika kod glue dece, jer su u stanju da jasno zapamte koncept, razumeju ideje i reprodukuju ih putem

vizuelnog izgleda znakova (Aiswarya Beena & Arun, 2021). Ovaj nalaz ne iznenađuje s obzirom na to da su gluvi vizuelno orijentisani, jer do većine informacija, doživljaja i spoznaja dolaze putem vida (Шешум, 2012).

Ranije je u naučnim krugovima bila prisutna bojazan da izlaganje gluve i nagluve dece znakovnom jeziku u periodu usvajanja govornog jezika uz upotrebu tehnologije za kompenzaciju oštećenja sluha može zbuniti decu i dovesti do kašnjenja u razvoju njihovog govora. Međutim, ovaj stav je pobijen brojnim nalazima savremenih istraživanja (Lillo-Martin et al., 2022).

Simultana upotreba znakovnog i govornog jezika predstavlja normalnu komponentu bimodalno bilingvalne komunikacije gluvih. Gluva bimodalno bilingvalna deca sposobna su da se lako prebacuju sa jednog modaliteta na drugi, a rezultati istraživanja (Rinaldi & Caselli, 2014) pokazuju da najbogatiji jezički izraz u pogledu leksike i sintaksičke složenosti ispoljavaju upravo kada simultano koriste oba jezika.

Čujući bimodalni bilingvali

Ranija istraživanja bimodalnog bilingvizma uglavnom su se fokusirala na jezički razvoj čujuće dece gluvih roditelja koja su od rođenja bila izložena i govornom i znakovnom jeziku (Mitchiner, 2015). Proučavanje njihove komunikacije pruža uvid u fluentno bilingvalno bimodalno funkcionisanje, a nalazi istraživanja potvrđuju da je iskustvo ranog učenja različitih modaliteta jezika doprinelo njihovoj kasnijoj fluentnosti (Swanwick, 2016). Čujuće odrasle osobe koje potiču iz porodica gluvih deo su bilingvalne zajednice koju odlikuju iste karakteristike kao i sve druge bilingvalne zajednice. Mnogi pripadnici ove zajednice identifikuju se kao CODA, čiji je kulturni identitet delom definisan njihovim bimodalnim bilingvizmom, a delom iskustvom odrastanja u porodicama gluvih (Emmorey, 2008).

CODA populacija predstavlja relativno nevidljivu lingvističku i kulturnu manjinu. Oni odrastaju kao deo zajednice Gluvih i uče znakovni jezik kao svoj maternji (Bishop & Hicks, 2005). Jezički razvoj CODA populacije sličan je jezičkom razvoju imigranata, a CODA deca prate isti razvojni jezički obrazac pri usvajanju drugog jezika kao i njihovi monolingvalni vršnjaci (Gärdenfors, 2021). Oni, kao i drugi bilingvali, mogu razviti različit nivo fluentnosti dva jezika (Lillo-Martin et al., 2016). Izvorni govornici govornog jezika koji su naučili znakovni jezik kao drugi mogu postići fluentnost, ali će im uglavnom nedostajati internalizovane kulturne vrednosti zajednice Gluvih i spontano stečene jezičke veštine koje imaju pripadnici CODA populacije (Bishop & Hicks, 2005).

Istraživanja bimodalnog bilingvizma primarno su bila bazirana na CODA, a ne na gluvoj deci, zbog toga što mali broj gluve dece ima podjednaku fluentnost u oba jezička modaliteta. Čujući roditelji retko ohrabruju svoju gluvu decu da savladaju znakovni jezik, a gluva deca gluvih roditelja zbog primarnog

okruženja i oštećenja sluha mogu imati probleme u savladavanju govornog jezika (Gärdenfors, 2021). Novija istraživanja bimodalnog bilingvizma usmerena su na jezička postignuća dece koja koriste kohlearni implant, a koja su u ranom detinjstvu koristila i znakovni i govorni jezik. Kohlearni implant predstavlja savremeni način prevazilaženja gluvoće koja je posledica oštećenja kohlee. Zahvaljujući kohlearnoj implantaciji osobe koje su gluve mogu da dobiju priliku da čuju zvuk, koji drugačije ne bi mogle čuti (Radić Šestić i sar., 2021-b). Na ovaj način korisnici kohlearnog implanta su u stanju da pored govora opažaju i različite ambijentalne zvukove, što za njih može imati veliki protektivni značaj (Šešum i sar., 2023). Kohlearna implantacija doprinela je unapređenju kvaliteta komunikacije gluvih osoba, što je uticalo i na poboljšanje kvaliteta njihovog života (Radić-Šestić i sar., 2018). Ukoliko su u periodu pre implantacije dovoljno dugo bili izloženi znakovnom jeziku, korisnici kohlearnog implanta, baš kao i CODA, predstavljaju idealnu populaciju za proučavanje bimodalnog bilingvizma, budući da su bili u mogućnosti da oba jezička modaliteta savladaju u punom kapacitetu.

Bimodalno bilingvalna deca koja koriste kohlearni implant ne zaostaju u razvoju govora jer rani kontakt sa znakovnim jezikom ublažava posledice auditivne deprivacije u ranom razvojnom periodu. Usvajanje bimodalne dvojezičnosti ne otežava već pospešuje razvoj sposobnosti fonetske diskriminacije (Davidson et al., 2014; Kozak et al., 2015). Bimodalno bilingvalna deca koja su korisnici kohlearnog implanta imaju podjednako dobra jezička postignuća kao i monolingvalna i bilingvalna deca koja čuju, a uspešnija su u odnosu na monolingvalnu decu koja koriste implant (Goodwin & Lillo-Martin, 2019). Deca koja koriste kohlearni implant, a dolaze iz čujućih porodica, tipično se obeshrabruju da koriste znakovni jezik kojem su minimalno izložena, ili mu čak i nisu izložena. Nasuprot tome, korisnici kohlearnog implanta kojima su roditelji gluvi imaju pristup znakovnom jeziku od rođenja (Kozak et al., 2015). Oni i njihovi roditelji tvrde je znakovni jezik ostao veoma značajan za njih i posle ugradnje kohlearnog implanta, jer je olakšavao učenje, komunikaciju, povezivanje sa vršnjacima, a doprinosa je i socioemocionalnom razvoju i razvoju identiteta (Swanwick, 2016).

Gluvima savladavanje oba jezika omogućava da ostvare komunikaciju tokom socijalnih interakcija i sa gluvim i sa čujućim sagovornicima i da tako unapređuju svoje socijalne veštine. Sposobnost za participaciju i u svetu gluvih i u svetu čujućih kod svih bimodalnih bilingvala doprinosi razvoju pozitivnih psihosocijalnih veština (Mitchiner, 2015).

Zaključak

Istraživanja bimodalnog bilingvizma su u sve većem istraživačkom fokusu otkako je znakovni jezik prestao organizovano da se potiskuje i počeo da se priznaje kao primarni jezik gluvih osoba. Uprkos tome što znakovni jezici imaju sasvim drugačiji način ispoljavanja nego govorni jezici, nalazi studija pokazali su da je međujezički uticaj između jezika koji pripadaju različitim modalitetima prisutan i značajan. Grupu bimodalnih bilingvala pretežno sačinjavaju gluve osobe, kao i čujuće osobe koje potiču iz porodica gluvih u kojima su od rođenja bile izložene znakovnom jeziku, ali i jedan broj korisnika kohlearnog implanta.

Za razliku od unimodalnih bilingvala, bimodalni bilingvali tokom komunikacije sa drugim bimodalnim bilingvalima učestalo simultano koriste oba jezika. Na sličan način govornici govornog jezika istovremeno sa govorom koriste spontane, prirodne gestove, koji se zbog nedostatka strukture ipak ne mogu smatrati posebnim jezikom.

S obzirom na značaj znakovnih jezika za gluve osobe, njihovu prisutnost u svetu, kao i činjenicu da su u prošlosti uglavnom bili suzbijani i zabranjivani, probuđeno istraživačko interesovanje za ovaj vid komunikacije ne iznenađuje. Na osnovu uvida u dostupnu noviju literaturu može se zaključiti da je istraživanje bilingvizma koji se pored govornog jezika sredine temelji i na znakovnom jeziku posebno aktuelna naučna tema. S obzirom na to da proučavanje bimodalnog bilingvizma, pored čisto lingvističke svrhe, doprinosi i afirmaciji i razumevanju gluvih osoba, istraživanja u ovoj oblasti veoma su dragocena, zbog čega je potrebno podsticati njihovo osmišljavanje i realizaciju.

Literatura

- Aiswarya Beena, H., & Arun, S. (2021). Bimodal Bilingualism: Acquisition of English as a Second Language among deaf Primary School Children. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 25(5), 5213-5223.
- Bishop, M., & Hicks, S. (2005). Orange Eyes: Bimodal Bilingualism in Hearing Adults from Deaf Families. *Sign Language Studies*, 5(2), 188-230. <https://doi.org/10.1353/sls.2005.0001>
- Blamey, P. J. (2003). Development of spoken language by deaf children. In M. Marschark, & P. Spencer (Eds.), *Oxford handbook of deaf studies, language, and education* (pp. 232-246). Oxford University Press.
- Bumpass, C. (2021). *Bimodal and Bilingual: Language Characteristics of ASL and English Users*. [Honors Theses, University of Arkansas]. ScholarWorks@UARK. <https://scholarworks.uark.edu/rhruht/70>
- Clark, M. D., Cue, K. R., Delgado, N. J., Greene-Woods, A. N., & Wolsey, J. A. (2020). Early Intervention Protocols: Proposing a Default Bimodal Bilingual Approach for Deaf Children. *Maternal and child health journal*, 24(11), 1339-1344. <https://doi.org/10.1007/s10995-020-03005-2>

- Davidson, K., Lillo-Martin, D., & Chen Pichler, D. (2014). Spoken english language development among native signing children with cochlear implants. *Journal of deaf studies and deaf education*, 19(2), 238-250. <https://doi.org/10.1093/deafed/ent045>
- Declerck, M., Meade, G., Midgley, K. J., Holcomb, P. J., Roelofs, A., & Emmorey, K. (2021). Language control in bimodal bilinguals: Evidence from ERPs. *Neuropsychologia*, 161, 108019. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2021.108019>
- Dimić, N., i Isaković, Lj. (2018). *O znakovnom jeziku*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (ICF).
- Emmorey, K. (2002). *Language, cognition, and the brain: Insights from sign language research*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Emmorey, K., & McCullough, S. (2009). The bimodal bilingual brain: Effects of sign language experience. *Brian & Language*, 109(2-3), 124-132. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2008.03.005>
- Emmorey, K., Borinstein, H. B., Thompson, B., & Gollan, T. (2008). Bimodal Bilingualism. *Language and Cognition*, 11(1), 43-61. <https://doi.org/10.1017/S1366728907003203>
- Emmorey, K., Borinstein, H., & Thompson, R. (2005). Bimodal bilingualism: codeblending between spoken English and American Sign Language. In J. Cohen, K. T. McAlister, K. Rolstad, & J. MacSwan (Eds.), *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism* (pp. 663-673). Casadilla Press.
- Emmorey, K., Giezen, M. R., & Gollan, T. H. (2016). Psycholinguistic, cognitive, and neural implications of bimodal bilingualism. *Bilingualism: Language and Cognition*, 19(2), 223-242. <https://doi.org/10.1017/S1366728915000085>
- Frederiksen, A. T. & Judith F. K. (2022). Regulation and Control: What Bimodal Bilingualism Reveals about Learning and Juggling Two Languages. *Languages*, 7(3), 214-223. <https://doi.org/10.3390/languages7030214>
- Gärdenfors, M. (2021). The Writing Process and the Written Product in Bimodal Bilingual Deaf and Hard of Hearing Children. *Languages*, 6(2), 85-103. <https://doi.org/10.3390/languages6020085>
- Goodwin, C., & Lillo-Martin, D. (2019). Morphological Accuracy in the Speech of Bimodal Bilingual Children with CIs. *Journal of deaf studies and deaf education*, 24(4), 435-447. <https://doi.org/10.1093/deafed/enz019>
- Kovelman, I., Shalinsky, M. H., White, K. S., Schmitt, S. N., Berens, M. S., Paymer, N., & Petitto, L. A. (2009). Dual language use in sign-speech bimodal bilinguals: fNIRS brain-imaging evidence. *Brain and Language*, 109(2-3), 112-123. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2008.09.008>
- Kozak, L., Cruz, C., Lemos, A., Quadros, R., Chen Pichler, D., & Lillo-Martin, D. (2015). Phoneme discrimination in libras/Portuguese and ASL/English by bimodal bilingual children and deaf child users of cochlear implants. *The Third ANPOLL International Psycholinguistics Congress: Domain Specificity in Language Acquisition and Processing*. Rio de Janeiro, Brazil.
- Lammert, J. M., Levine, A. T., Koshkebaghi, D., & Butler, B. E. (2023). Sign language experience has little effect on face and biomotion perception in bimodal bilinguals. *Scientific reports*, 13(1), 1-13. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-41636-x>
- Lillo-Martin, D., de Quadros, R. M., & Pichler, D. C. (2016). The Development of Bimodal Bilingualism: Implications for Linguistic Theory. *Linguistic approaches to bilingualism*, 6(6), 719-755. <https://doi.org/10.1075/lab.6.6.01lil>
- Lillo-Martin, D., de Quadros, R. M., Pichler, D. C., & Fieldsteel, Z. (2014). Language choice in bimodal bilingual development. *Frontiers in psychology*, 5, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01163>

- Lillo-Martin, D., Gagne, D., & Pichler, D. C. (2022). Lessons to be Learned from Bimodal Bilingualism. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 58 (Spec Issue), 83-97. <https://doi.org/10.31299/hrri.58.si.4>
- Manhardt, F., Brouwer, S., & Özyürek, A. (2021). A Tale of Two Modalities: Sign and Speech Influence Each Other in Bimodal Bilinguals. *Psychological Science*, 32(3), 424-436. <https://doi.org/10.1177/0956797620968789>
- Mitchell, R. E., & Karchmer, M. A. (2004). Chasing the Mythical Ten Percent: Parental Hearing Status of Deaf and Hard of Hearing Students in the United States. *Sign Language Studies*, 4(2), 138-168. <https://doi.org/10.1353/sls.2004.0005>
- Mitchiner, J. (2015). Deaf Parents of Cochlear-Implanted Children: Beliefs on Bimodal Bilingualism. *Deaf Studies and Deaf Education*, 20(1), 51-66. <https://doi.org/10.1093/deafed/enu028>
- Napier, J., Oram, R., Young, A., & Skinner, R. (2019). "When I speak people look at me". British deaf signers' use of bimodal translanguaging strategies and the representation of identities. *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts*, 5(2), 95-120. <https://doi.org/10.1075/ttmc.00027.nap>
- Neves, B., & Quadros, R. (2015). Bimodal Bilingualism: Analysis of the narratives of children of deaf parents. *The Third ANPOLL International Psycholinguistics Congress: Domain Specificity in Language Acquisition and Processing*. Rio de Janeiro, Brazil.
- Quadros, R. (2015). Bimodal Bilingual Development: Focusing in Code Blending Production. *The Third ANPOLL International Psycholinguistics Congress: Domain Specificity in Language Acquisition and Processing*. Rio de Janeiro, Brazil.
- Radić Šestić, M., Šešum, M., i Isaković, Lj. (2018). Činioci odlučivanja roditelja za kohlearnu implantaciju i njihovog zadovoljstva ishodom rehabilitacije. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 17(2), 213-232. <https://doi.org/10.5937/specedreh17-16498>
- Radić Šestić, M., Šešum, M., Radovanović, V., i Ivanović, M. (2020). Humor u kulturi Gluvih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 19(1), 43-57. <https://doi.org/10.5937/specedreh19-25478>
- Radić Šestić, M., Šešum, M., i Isaković, Lj. (2021a). Fenomen znakovane muzike u kulturi Gluvih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 20(4), 259-271. <https://doi.org/10.5937/specedreh20-34296>
- Radić Šestić, M., Šešum, M., Isaković, Lj., & Milovanović-Dobrota, B. (2021b). Kohlearni implant: Iskustva roditelja gluve i nagluve dece. *TEME*, 45(2), 479-495. <https://doi.org/10.22190/TEME181023028R>
- Rinaldi, P., & Caselli, M. C. (2014). Language development in a bimodal bilingual child with cochlear implant: A longitudinal study. *Bilingualism: Language and Cognition*, 14(4), 798-809. <https://doi.org/10.1017/S1366728913000849>
- Scott, J. A., & Dostal, H. M. (2019). Language development and deaf/hard of hearing children. *Education Sciences*, 9(2), 135-148. <https://doi.org/10.3390/educsci9020135>
- Swanwick, R. (2016). Deaf children's bimodal bilingualism and education. *Language Teaching*, 49(1), 1-34. <https://doi.org/10.1017/S0261444815000348>
- Šešum, M., i Šestić, M. (2023). *Kultura gluvih*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, ICF.
- Šešum, M., Isaković, Lj., Šestić, M., i Kovačević, T. (2023). Značaj sporta za pripadnike zajednice gluvih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 22(2), 167-182. <https://doi.org/10.5937/specedreh22-41270>

- Todd, P. H. (1971). A case of structural interference across sensory modalities in second-language learning. *Word*, 27, 102-118.
- van den Bogaerde, B., & Baker, A. E. (2008). Bimodal language acquisition in kodas. In M. Bishop, & S. L., Hicks, (Eds.), *Hearing, mother father deaf: Hearing people in Deaf families* (99-131). Gallaudet University Press.
- Димић, Н., и Шешум, М. (2011). Знаковни језик – основни начин комуникације глувих. *Београдска дефектолошка школа*, 17(49), 13-41.
- Шешум, М. (2012). Језик глувих – психоллингвистичка перспектива. *Београдска дефектолошка школа*, 18(53), 223-238.

Special features of bimodal bilingual communication

Mia M. Šešum, Marina N. Šestić

University in Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia

Introduction. Bimodal bilingualism is a special linguistic phenomenon that refers to the mastery of both signed and spoken language. In contrast to unimodal bilingualism, bimodal bilinguals have the ability to use two languages simultaneously. In addition to deaf people, bimodal bilinguals primarily include hearing children of deaf parents and people with cochlear implants. *Aim.* The aim of this paper is to provide an overview of the characteristics of bimodal bilingualism based on an analysis of contemporary literature, as well as to provide an insight into the linguistic development of bimodal bilinguals and the advantages of this form of communication. *Methods.* Relevant electronic databases on the Internet were used for the literature research. *Results.* Bimodal bilingualism is one of the key aspects of a person's identity. The simultaneous, early acquisition of two languages belonging to different modalities has a positive effect on each of the individual languages. The practical importance of bimodal bilingualism is great for both deaf and hearing people, as it provides them with a common language code and the efficiency of two-way communication. *Conclusion.* The study of bimodal bilingualism contributes to the affirmation and understanding of deaf and hearing people from deaf families. The positive effects of bimodality on the language development of deaf people show that research in this area needs to be encouraged.

Keywords: bimodal bilingualism, deaf, cochlear implant, communication, children

PRIMLJENO: 25.07.2024.

REVIDIRANO: 29.01.2025.

PRIHVACENO: 08.02.2025.